એકમ 6

આર્થિક વિકાસના પ્રશિષ્ટ સિધ્ધાંતો

-: રૂપરેખા :-

6.0 ઉદ્દેશ

6.1 પ્રસ્તાવના

6.2 આર્થિક વિકાસના સિધ્ધાંત એટલે શું ?

6.3 આર્થિક વિકાસનો એડમ સ્મિથનો સિધ્ધાંત

6.4 આર્થિક વિકાસનો ડેવિડ રિકાર્ડોનો સિધ્ધાંત

6.5 એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતની તુલના

6.6 સારાંશ

6.7 ચાવીરૂપ શબ્દો

6.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો

- તમારી પ્રગતિ ચકાસોના જવાબો
- ઉપયોગી સંદર્ભ વાચન

6.0 ઉદ્દેશો (Objectives)

આ એકમનો અભ્યાસ કર્યા પછી તમે,

- આર્થિક વિકાસના સિધ્ધાંતોનો અર્થ સમજાવી શકશો.
- આર્થિક વિકાસના પ્રશિષ્ટ સિધ્ધાંતોનો પરિચય મેળવી શકશો.
- આર્થિક વિકાસનો એડમ સ્મિથનો સિધ્ધાંત સમજાવી શકશો.
- આર્થિક વિકાસના ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતનું વિશ્લેષણ કરી શકશો.
- આર્થિક વિકાસના એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતની તુલના કરી શકશો.

6.1 પ્રસ્તાવના

"આવું શા માટે બને છે ?" "આવું કેવી રીતે બન્યું ?" - આ પ્રકારના પ્રશ્નોનો જવાબ સિધ્ધાંતો આપે છે. કોઈ પણ ઘટના બનવા પાછળનાં કારણો, તે ઘટનાની અસરો વગેરેનો વિસ્તૃત અને ઊંડાણ પૂર્વકનો અભ્યાસ કર્યા પછી જે હકીકતો ભેગી થાય છે તે હકીકતોની ગોઠવણપૂર્વકની રજૂઆતને સિધ્ધાંત કહેવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થી મિત્રો, આપણો વિષય અર્થશાસ્ત્ર છે. તેથી આર્થિક વિકાસ અને તેને સંબંધિત ઘટનાઓ વિશે જાણવાની આપણી ઉત્સુકતા હોય તે સ્વાભાવિક છે. હવે તમે તૃતીય વર્ષ બી.એ. માં અભ્યાસ કરો છો. તેથી આસપાસ બનતી આર્થિક ઘટનાઓથી પણ તમે સભાન હો તે સ્વાભાવિક છે. તમને વિચાર આવતો હશે કે કેટલાક પ્રદેશો શા માટે પછાત રહી ગયા છે ? અને કેટલાક દેશોનો વિકાસ થઈ રહ્યો છે તો તેના પાછળ ક્યાં પરિબળો અસર કરે છે ? જો કોઈ પ્રદેશનો કે સમાજનો વિકાસ કરવો હોય તો શું કરવું જોઈએ ?

આપણે જાણીએ છીએ કે આર્થિક વિકાસ એ એક પ્રક્રિયા છે. તે સતત થાય છે અને સમયમાં પરિવર્તન આવવાની સાથે આર્થિક વિકાસનાં કારણો અને તેનાં ઘટકો તેમજ પરિબળોમાં પણ ફેરફાર થાય છે. આજથી 300 વર્ષ પહેલાં જે રીતે વિકાસ થતો હતો તે રીતે આજે નથી થતો યંત્રો, ઉત્પાદન પધ્ધતિ સમાજનાં લોકોનો અભિગમ વગેરે બધું જ પરિવર્તન પામ્યું છે. પરંતુ જો આપણે વર્તમાન વિકાસ પ્રક્રિયાને સમજવા માગતાં હોઈએ તો તેના પહેલાં બનેલી ઘટનાઓને પણ સમજવી જોઈએ. એટલે આજની વિકાસ પ્રક્રિયાને જાણવા અને સમજવા માટે તે પહેલાંના સિધ્ધાંતો પણ સમજવા જોઈએ.

તમારા અભ્યાસક્રમમાં એડમ સ્થિમ, ડેવિડ રિકાર્ડો જે પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓનાં આર્થિક વિકાસ અંગેનાં અવલોકન છે તેવી જ રીતે શુમ્પીટર જેવા આધુનિક વિચારકોના સિધ્ધાંતો પણ છે. આ બધા સિધ્ધાંતોનો અભ્યાસ તમારા માટે ઘણો જ રસપ્રદ રહેશે ! આ એકમ અને પછીનાં એકમમાં તમે જુદાજુદા સિધ્ધાંતોનો અભ્યાસ કર્યા પછી તમે જાણી શકશો કે જેમ જેમ સમયમાં પરિવર્તન થાય છે તેમ તેમ આર્થિક વિકાસમાં ભાગ્ય ભાગ ભજવતાં ઘટકો પણ બદલાય છે ! અને તે બાબત જ એક સિધ્ધાંતને બીજા સિધ્ધાંતથી અલગ પાડે છે. આ એકમમાં આપણે એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના આર્થિક વિકાસ બાબતના અભ્યાસને સમજીએ.

6.2 આર્થિક વિકાસના સિધ્ધાંત એટલે શું ? :

વિકાસના હેતુથી સમાજમાં ઈચ્છવા યોગ્ય ક્યા ક્યા ફેરફારો કરી શકાય ? તે બાબતે જુદાજુદા અભિગમો પ્રવર્તે છે. આ અભિગમો આધારિત અવલોકનો અને હકીકતોના સમૂહને આર્થિક વિકાસનો સિધ્ધાંત કહી શકાય. જેમ કે કેટલાક વિચારકો ઉત્પાદન સાધનોનાં પ્રમાણને વિકાસનું મુખ્ય પરિબળ માને છે તો કેટલાક સંશોધકો ઉત્પાદનનાં સાધનોની ગુણવત્તા અને ફાળવણીને. સરકારનો હસ્તક્ષેપ વિકાસની પ્રક્રિયામાં હોવો જોઈએ કે નહિ તે બાબતે પણ આપણને અર્થશાસ્ત્રને લગતાં સાહિત્યમાં સિધ્ધાંતો મળી રહે છે.

6.3 આર્થિક વિકાસનો એડમ સ્મિથનો સિધ્ધાંત :

પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓએ આર્થિક નીતિનિર્માણ અંગેના વિચારો ક્રમબધ્ધ રીતે ગોઠવીને આપેલા છે. તેઓનો મુખ્ય હેતુ રાષ્ટ્રની સંપત્તિ કેવી રીતે વધે ? - તે અંગેના અભ્યાસોનો હતો. એડમ સ્મિથે તેનાં પુસ્તક "An Inquiry into the nature and causes of wealth of Nations" માં વર્ષ 1776માં આર્થિક વિકાસ અંગેના, બીજા શબ્દોમાં રાષ્ટ્રની સંપત્તિના વિકાસના સંદર્ભમાં વિચારો આપેલા છે. એડમ સ્મિથના વિચારોના મુખ્ય મુદ્દા નીચે પ્રમાણે તારવી શકાય.

6.3.1 મુક્ત અર્થતંત્ર :

એડમ સ્મિથના વિચારો પ્રમાણે આર્થિક વિકાસ માટે અર્થતંત્રનું મુક્ત હોવું જરૂરી છે. તેઓ "Laissez - Faire" ની નીતિમાં માનતા હતા. બજારનાં પરિબળો જાતે જ સ્પર્ધાયુક્ત વાતાવરણમાં પ્રકૃતિના ન્યાયિક સિધ્ધાંતો પ્રમાણે સમાજ વિકાસ કરી શકે છે. અર્થતંત્રના અદૃશ્ય હાથો સ્વયંજ લાભ થાય તે રીતે વ્યવસ્થા ગોઠવતા હોય છે. આમ, મુક્ત અર્થતંત્ર એટલે કોઈ સામાજિક બાહ્ય સત્તા દ્વારા લેવાતા નિર્ણયનો અભાવ જ્યાં ઉત્પાદનનાં સાધનોના માલિકો સ્વતંત્ર રીતે નિર્ણય લઈ શકે છે. એડમ સ્મિથ જે "અદૃશ્ય હાથો"નો ઉલ્લેખ કરે છે તે હરીફાઈનાં વાતાવરણમાં માંગ અને પુરવઠાનાં બજારનાં પરિબળો દ્વારા થતું બજારનું સંચાલન છે. માંગ અને પુરવઠો એ બે અદૃશ્ય હાથ છે.

6.3.2 શ્રમ વિભાજન :

એડમ સ્મિથે ઘણા લાંબા સમય પહેલાં જ શ્રમવિભાજન અને વિશેષીકરણનું મહત્વ ઓળખી લીધેલું હતું શ્રામ વિભાજનથી શ્રમિકની ઉત્પાદન ક્ષમતામાં વધારો થાય છે. ઉત્પાદન પાછળ થતો ખર્ચ ઘટે છે તથા સમય અને સાધનોની પણ બચત થાય છે. નવી ટેકનિકલ શોધખોળો પણ શ્રમવિભાજનથી શક્ય બને છે.

6.3.3 વિકાસની પ્રક્રિયા :

શ્રમ વિભાજનથી મૂડીસાધનોની બચત થાય છે, તેનાથી ઉત્પાદન અને ઉત્પાદકતાનું સ્તર સુધરે છે. તે અંતે રાષ્ટ્રીય આવકની વૃધ્ધિમાં પરિણમે છે. વિકાસની આ સમગ્ર પ્રક્રિયા ધીમેધીમે અર્થતંત્રનાં એકથી બીજાં ક્ષેત્રમાં ફેલાય છે. એક ક્ષેત્રનો વિકાસ બીજાં ક્ષેત્રને પણ અસર કરે છે અને તે બીજું ક્ષેત્ર પણ વિકસે છે.

જો કે અહીં એ બાબતને ખાસ ધ્યાનમાં રાખવી કે શ્રમિકો માટેનાં વેતનનું નિર્ધારણ મૂડી માલિકો અને શ્રમિકોની સોદાશક્તિ ઉપર આધારિત છે. કારણ કે અર્થતંત્ર મુક્ત છે. તેવી જ રીતે મૂડી માલિકોને મળતા નફાનું પ્રમાણ પણ વધતું ઘટતું રહે છે. જનસંખ્યામાં થતો વધારો સ્થિર થાય તે પછી અર્થવ્યવસ્થા સ્થિર થાય છે, ત્યારે મૂડીસંચય અને આર્થિક વિકાસની પ્રક્રિયા એ બંને અટકી જાય છે.

એડમ સ્મિથના મત અનુસાર ખેડૂતો વ્યાપારિક અને આર્થિક વિકાસ એમ બંને પ્રક્રિયાના વાહક કે દૂત છે. જમીનને મળતું ભાડું ઈજારાનું પરિણામ છે.

6.3.4 વિકાસ પ્રક્રિયાનો ક્રમ :

એડમ સ્મિથે વિકાસ પ્રક્રિયાને ક્રમિક રીતે દર્શાવી છે. તેનાં વર્ણન અનુસાર સૌ પ્રથમ વિકાસ કૃષિક્ષેત્રે થાય છે. કૃષિ પછી નિર્માણ - પ્રક્રિયા (ઉદ્યોગો) અને તે પછી અંતે વેપાર વાણિજ્યનો વિકાસ થાય છે.

❖ એડમ સ્મિથના સિધ્ધાંતની મર્યાદાઓ :

(1) એડમ સ્મિથે ખાસ આર્થિક વિકાસ માટેનો જ સિધ્ધાંત આપેલો નથી પરંતુ તેના સમયે જે પ્રકારે આર્થિક ગતિવિધિઓ થઈ તેનો અભ્યાસ કરીને તેનાં અવલોકનો મૂકેલાં છે એમ કહી શકાય. તેના સમયનાં અવલોકનો વર્તમાન, આધુનિક સમયમાં લાગુ ન પણ પડે તેવું બને, જો કે આ તેના વિચારોની મર્યાદા ન કહી શકાય.

(2) સૌ પ્રથમ તો એડમ સ્મિથ મુક્ત અર્થતંત્રની ધારણા કરે છે, આધુનિક અર્થતંત્રમાં સરકારનો હસ્તક્ષેપ જ ન હોય તે વિચારી શકાય નહિ. વળી, ન્યાયપૂર્ણ આર્થિક વિકાસની પ્રક્રિયા માટે પણ ન્યાયિક સંસ્થાનું હોવું જરૂરી છે.

(3) એડમ સ્મિથ શ્રમવિભાજનને મહત્વ આપે છે, પરંતુ શ્રમ વિભાજનની સફળતા બજારનાં કદ ઉપર આધાર રાખે છે. જો બજારનું કદ નાનું હોય તો વધતું ઉત્પાદન માંગના અભાવે વેચાય નહિ અને આગળના તબક્કે ઉત્પાદકોને ઉત્પાદન ચાલુ રાખવા માટે પ્રોત્સાહન ન મળે આમ, વિકાસની પ્રક્રિયા અટકી જાય.

(4) એડમ સ્મિથ દ્વારા વિકાસની પ્રક્રિયાનો ક્રમ બતાવવામાં આવેલો છે. તે અનુસાર વિકાસની પ્રક્રિયા સૌ પ્રથમ કૃષિક્ષેત્રથી શરૂ થાય છે. જો કે આ દર વખતે સાચું ન પણ બને. એડમ સ્મિથનાં અવલોકનોમાં તે સમયે વિકાસ પ્રક્રિયાની શરૂઆત

કૃષિ ક્ષેત્રથી થઈ હોય તેવું બની શકે છે. આધુનિક સમયમાં વૈજ્ઞાનિક શોધખોળોથી ઉદ્યોગો કે સેવાક્ષેત્રથી પણ વિકાસની પ્રક્રિયાની શરૂઆત થઈ શકે છે.

(5) એડમ સ્મિથનાં અવલોકનો પ્રમાણે વિકાસની પ્રક્રિયા સતત નથી ચાલતી પરંતુ તે સ્થિરતા તરફ જાય છે. મૂડીસંચય, માંગનું પ્રમાણ, વસ્તીવૃદ્ધિ વગેરેમાં સ્થિરતા આવવાથી અર્થતંત્ર સ્થગિત થાય છે. જો કે અર્થતંત્રમાં આ સિવાયનાં પરિબળોમાં પણ ફેરફાર આવે છે, જેમ કે પ્રાકૃતિક પરિબળોમાં પણ ફેરફાર આવે છે, જેમ કે પ્રાકૃતિક પરિવર્તનો, લોકોની જીવનશૈલી અને માંગમાં પરિવર્તન, પસંદગીમાં પરિવર્તન વગેરે અર્થતંત્રને ગતિશીલ રાખે છે. આમ અર્થતંત્રમાં વિકાસની પ્રક્રિયા ક્રિયા અને પ્રતિક્રિયાથી આગળ વધે છે. તે સ્થિર કે સ્થગિત નહીં પણ અર્થતંત્રને ગતિશીલ અને પરિવર્તનશીલ રાખે છે.

6.4 આર્થિક વિકાસનો ડેવિડ રિકાર્ડોનો સિધ્ધાંત :

ડેવિડ રિકાર્ડોના આર્થિક વિકાસ અંગેના વિચારો તેણે તેનાં પુસ્તક "The Principles of Political Economy and Taxation" માં 1817માં આપેલા છે. જો કે કેટલાક વિચારકોના મતે ડેવિડ રિકાર્ડોએ સ્વતંત્ર રીતે આર્થિક વિકાસનો કોઈ નવો સિધ્ધાંત નથી આપેલો, પરંતુ એડમ સ્મિથે જ્યાં ચર્ચા છોડી હતી ત્યાંથી આગળ વધારીને કેટલીક કડીઓ ઉમેરી છે. અને વધુ મજબૂતીથી જોડી છે. જો કે ઉપરોક્ત બાબતને સમજવા માટે આપણે સૌ પહેલાં ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતને સમજીએ.

6.4.1 ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતની ધારણાઓ :

આર્થિક સિદ્ધાંતોમાં ધારણાઓનું ઘણું મહત્વ છે. અર્થતંત્રનાં બધાં ઘટકો, પરિબળો અને ચલો (Variables) એકબીજાં પર અસર કરે છે. આમાંની કેટલીક અસરો થવા માટે અમુક અમુક ખાસ પ્રકારની સ્થિતિનું હોવું જરૂરી છે. જેમ કે વસ્તુની કિંમતમાં વધારો થાય ત્યારે માંગમાં ઘટાડો થાય તો માંગમાં ઘટાડો ન થાય વળી વસ્તુ જો જીવનજરૂરિયાતની હોય તો પણ માંગમાં ઘટાડો ન થાય ! આમ, વસ્તુની કિંમતનો વધારો અને માંગનું પ્રમાણ-એ બે વચ્ચેનો સંબંધ તપાસવા અને સ્થાપિત કરવા માટે અર્થસ્ત્રીઓ આ સિદ્ધાંત આપતી વખતે એવી ધારણા કરે છે કે "અન્ય પરિબળો સ્થિર રહે છે"- ત્યારે વસ્તુની કિંમત અને વસ્તુની માંગ વચ્ચે વ્યસ્ત સંબંધ હોય છે. પરંતુ આપણે જાણીએ છીએ કે વસ્તી, આવક વગેરે જેવાં પરિબળો સ્થિર નથી હોતાં એટલે કે તેમાં ફેરફાર તો થાય જ છે, તેમ છતાં એવું અનુમાન કરીને આપણે આગળ વધીએ છીએ કે અન્ય પરિબળો સ્થિર છે, જો આ રીતે ધારણા કરવામાં ન આવે તો તે બે ઘટકો વચ્ચેનો સંબંધ સ્થાપી શકાતો નથી અને જાણી શકાતો નથી.

આવી જ કેટલીક ધારણાઓ રિકાર્ડોએ તેના સિદ્ધાંત સાથે આપી છે. આ પ્રકારની ધારણાઓ અભ્યાસની શરૂઆત સરળથી સંકુલ તરફ લઈ જાય છે, એટલે કે અભ્યાસની શરૂઆત સરળ બનાવે છે અને આગળનો રસ્તો સ્પષ્ટ થતો જાય છે. હવે આપણે રિકાર્ડોએ આપેલા આર્થિક વિકાસના સિદ્ધાંતની ધારણાઓ જોઈએ અને તેની સમજૂતી મેળવીએ.

(i) અર્થતંત્રમાં પૂર્ણ હરીફાઈ પ્રવર્તે છે.

પૂર્ણ હરીફાઈ એટલે એવી સ્થિતિ કે જેમાં પેઢીઓ અને ગ્રાહકોનું મુક્ત આપાગમન હોય તથા બજારમાં દરેકને બજાર વિશેની પૂર્ણ જાણકારી હોય. જો કે આ એક આદર્શ સૈદ્ધાંતિક સ્થિતિ છે તે તમે જાણો છો. વાસ્તમાં બજાર અપૂર્ણ સ્પર્ધાવાળું હોય છે.

(ii) અર્થતંત્રમાં સરકારનો હસ્તક્ષેપ નથી.

રિકાર્ડો જાહેર સત્તાનો લઘુત્તમ હસ્તક્ષેપ હોય તે બાબતને આગળ કરે છે. જો કે આધુનિક સમયમાં સરકારની ભૂમિકા પણ બદલાઈ હોવાથી "Laissez Faire" (Less is fair) ને બદલે સરકાર સીધી રીતે આર્થિક પ્રવૃતિમાં પણ જોડાતી હોય છે.

(iii) બધા દેશો વચ્ચે મુક્ત રીતે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર થાય છે.

બધા દેશો વચ્ચેનો વેપાર મુક્ત હોવો એટલે કોઈપણ પ્રકારની સત્તાનો હસ્તક્ષેપ ન હોવો આયાત નિકાસ ઉપર નિયંત્રણ ન હોવાં, ચલણી નાણું અને વિનિમય માધ્યમની ભિન્નતાઓ પણ નડતર રૂપ ન હોવી તથા પરસ્પર દેશનાં આંતરિક આર્થિક પરિબળો જેવાં કે તેજીમંદી ન હોવાં જો કે આ પણ એક સૈધ્યાંતક આદર્શ સ્થિતિ છે તે આપણે જાણીએ છીએ. આધુનિક સરકારો સ્વદેશનાં અર્થતંત્રનાં હિતમાં આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર ઉપર મર્યાદાઓ, નિયંત્રણો મૂકે જ છે.

(iv) ઉત્પાદનક્ષેત્રે ઘટતાં મળતરનો નિયમ લાગુ પડે છે.

એટલે કે જેમ જેમ ઉત્પાદનનાં સાધનોનું વધારે પ્રમાણ રોકવામાં આવે તેમ તેમ સીમાંત ઉત્પાદન ઘટતું જાય છે આ એક સ્વાભાવિક પ્રક્રિયા છે, કારણ કે ઉત્પાદનનાં બધાં જ સાધનો એકસરખા પ્રમાણમાં રોકવામાં આવતાં નથી કેટલાંક સાધનોનો પુરવઠો સ્થિર હોય છે, એટલે કે સાધનનું પ્રમાણ વધારી શકાતું નથી. તેથી ઉત્પાદનને ઘટતાં મળતરનો નિયમ લાગુ પડતો હોય છે.

(v) જમીનનો પુરવઠો સ્થિર છે.

રિકાર્ડોએ આ બાબતને ધારણા તરીકે રજૂ કરી છે જો કે આપણે જાણીએ છીએ કે કુદરતી સાધન સંપત્તિનું પ્રમાણ માનવ પ્રયત્નોથી વધારી શકાતું નથી.

(vi) ઉત્પાદનનાં બે સાધનો છે, મૂડી અને શ્રમ આ સાધનોનો ગુણોત્તર ઉત્પાદન પ્રક્રિયામાં સ્થિર રહે છે.

ઉત્પાદનનાં શ્રમ અને મૂડી સાધનો ફેરફારશ્રમ છે તેનાં પ્રમાણમાં ફેરફાર થઈ શકે છે.

(vii) ટેકનિકલ જ્ઞાનની સ્થિતિ, અને વેતનદર આપેલાં છે.

એટલે કે તેમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી.

(viii) શ્રમની માંગ મૂડીસંચય ઉપર આધારિત છે.

(ix) મૂડીસંચય નફાનું પરિણામ છે.

જો મૂડીરોકાણકારોને ફાળે વધારે નફો આવશે તો તે નફાનું પુનઃ મૂડીરોકાણ થશે અને એ રીતે વિકાસની પ્રક્રિયા આગળ વધશે.

(x) બધી જ જમીનનો ઉપયોગ અનાજનાં ઉત્પાદન માટે થાય છે. અનાજ ઉત્પાદનને અસર કરતાં પરિબળો ઉદ્યોગોને કરવાની થતી ફાળવણીમાં મદદરૂપ થાય છે.

(xi) શ્રામિકોને જીવનનિર્વાહ જેટલું વેતન આપવામાં આવે છે.

વિદ્યાર્થી મિત્રો, અહીં આપણે રિકાર્ડોના સિદ્ધાંતની ધારણાઓનો અભ્યાસ કર્યો. આ અભ્યાસ કરતી વખતે રિકાર્ડોના સિદ્ધાંતની વર્તમાન સમયમાં પ્રસ્તુતતા પણ સરખાવી છે. આ ધારણાઓ પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે.

6.4.2 સિધ્ધાંતની સમજૂતી :

જમીન માલિકો, મૂડીપતિઓ અને શ્રમિકો - આ ત્રણ જૂથની આંતરપ્રક્રિયા ઉપર રિકાર્ડોએ સિધ્ધાંત રચાયેલો છે. આ સિધ્ધાંત પ્રમાણે અનાજનું જે કુલ ઉત્પાદન થાય અને જે વેચાણ આવક થાય તેમાંથી સૌ પ્રથમ જમીનનું ભાડું અલગ ફાળવવામાં આવે છે. કારણ કે અનાજનું ઉત્પાદન જમીનની વિશેષ લાક્ષણિકતાને કારણે થાય છે. તે પછી શ્રમિકોને વેતનભંડોળમાંથી તેમના જીવનનિર્વાહ જેટલું વેતન આપવામાં આવે છે. વ્યાજને નફા સાથે ભેળવીને મૂડીપતિને વળતર આપવામાં આવે છે.

ઉત્પાદન પ્રક્રિયા આગળ વધારવા માટે નફાનું પુનઃરોકાણ જરૂરી બને છે. મૂડીરોકાણનો આધાર મૂડીસંચય તથા મૂડીસંચયમાંથી થતી બચત ઉપર રહે છે. જો ઉપભોગ કરતાં બચતનું પ્રમાણ વધે તો મૂડીસંચય થાય છે, જે આગળ જતાં મૂડીરોકાણમાં પરિણમે છે.

જ્યાં સુધી નફો હકારાત્મક હશે ત્યાં સુધી મૂડીસંચય વધશે. વાસ્તવમાં નફાનો આધાર વેતન ઉપર છે વેતનનો અનાજની કિંમતો ઉપર અને અનાજની કિંમતો આધાર રાખે છે સીમાંત જમીનની ફળદ્રુપતા ઉપર જમીનની જો કૃષિક્ષેત્રમાં સુધારો થાય અને જમીનની ઉત્પાદકતા વધવાથી ઉત્પાદન વધે તો અનાજની કિંમતોમાં ઘટાડો થાય. અથવા તો વધારે મૂડી (યંત્રો) રોકીને અને ઓછા શ્રમિકોથી કામ કરવાથી ઉત્પાદન વધે અને પરિણામે કિંમતમાં ઘટાડો થાયા કિંમતમાં ઘટાડો થવાથી જીવન નિર્વાહના વેતનદરમાં પણ ઘટાડો થાય. (કારણ કે મૂડીયંત્રો વધુ અને શ્રમિકો ઓછા ઉત્પાદન પ્રક્રિયામાં રોક્યા છે. તેથી વેતન ભંડોળ ઓછું થાય છે, અને મૂડીના ફાળે વધુ નફો આવે છે. - જો કે વધતો નફો અને મૂડીરોકાણ વધારે શ્રમિકોની માંગ કરે છે. શ્રામિકોની માંગ વધવાથી વેતનદર વધશે. વેતનદર અને વેતનભંડોળમાં વધારો થતાં નફો ઓછો થશે.

આગળ રિકાર્ડો સમજાવે છે કે મૂળભૂત રીતે ખેડૂતોને મળતા નફાનું પ્રમાણ અન્ય ક્ષેત્રોના નફાને પણ નક્કી કરે છે કારણ કે અનાજ કે કૃષિ ઉત્પાદન આગળ જતાં કેટલાક ઉદ્યોગોમાં કાચા માલ (Input) તરીકે ઉપયોગમાં લેવાય છે. તેથી જો અનાજની કિંમત વધે તો અન્ય ઉદ્યોગોમાં કાચા માલની કિંમત વધે છે. અનાજની કિંમત વધે તે ઉદ્યોગોમાં કામ કરતા શ્રમિકોનું જીવન નિર્વાહનું વેતન પણ વધારવું પડે છે. જે મૂડીમાલિકોના નફામાં ઘટાડો કરે છે. આમ, ખેતીક્ષેત્રે થતો નફાનો ઘટાડો બીજા ક્ષેત્રોમાં પણ નફામાં ઘટાડો કરે છે.

આર્થિક વિકાસનો આધાર ઉત્પાદન અને ઉપભોગ વચ્ચેના તફાવત ઉપર છે. તેથી રિકાર્ડોએ ઉત્પાદન વધારવા ઉપર અને બિન ઉત્પાદકીય ઉપભોગ ઘટાડવા

ઉપર ભાર મૂક્યો છે. રિકાર્ડો એ મતના પણ છે કે જો ટેકનોલોજીકલ પ્રગતિ થાય શ્રમની ઉત્પાદકતા વધે, શ્રમવિભાજન વધુ કાર્યક્ષમ થાય કે નવાં બજારની શોધ થાય તો વેતનની સાથે નફાનું પ્રમાણ પણ વધી શકે પણ, યંત્રોનો વધુ ઉપયોગ શ્રમની માંગમાં ઘટાડો કરશે, જે બેરોજગારીમાં પરિણમશે.

આગળ જતાં રિકાર્ડો મૂડીસંચયનાં ત્રણ અન્ય સાધનો વર્ણવે છે :

(ક) કરવેરા : કરવેરા એ સરકાર માટે મૂડી સંચય કરવા માટેનો સ્રોત છે. જો કે કરવેરાનો ઉપયોગ માત્ર બિનજરૂરી ખર્ચાઓને ઓછા કરવા માટે જ થવો જોઈએ, કારણ કે કરવેરા આવક, નફો અને એ રીતે મૂડીરોકાણ ઘટાડે છે.

(ખ) બચતો : રિકાર્ડો ઉપભોગ ખર્ચ ઘટાડીને બચત કરવા ઉપર ભાર આપે છે.

(ગ) મુક્ત વેપાર : મુક્ત વેપારથી અનાજની આયાત કરીને અનાજની કિંમતો વધતી અટકાવી શકાશે. અનાજની કિંમતો વધતી અટકે તો જીવન નિર્વાહ વેતન વધતું અટકે અને એ રીતે નફાનો હિસ્સો વધારી શકાય. જો કે બીજી બાજુ અનાજની આયાત સ્થાનિક સ્તરે શ્રમિકોની માંગ ઘટાડશે, જે શ્રમિકોની આર્થિક સ્થિતિ ખરાબ કરશે.

તે ઉપરાંત, મૂડીરોકાણ કરનારાઓ અને ખેડૂતો પણ અનાજની આયાત કરવાનું પસંદ કરશે નહિ. કારણ કે અનાજની આયાત વધતાં ઓછી કિંમતે અનાજ મળવાથી વસ્તી વધારો થશે. ઉતરતી કક્ષાની જમીન ઉપર પણ ખેતી થવાથી વેતન ભંડોળ વધશે પણ તેથી જ મૂડી માલિકોને મળતા નફોનું પ્રમાણ ઘટશે. રિકાર્ડોનો સિધ્ધાંત નીચેની આકૃતિથી સમજીએ.

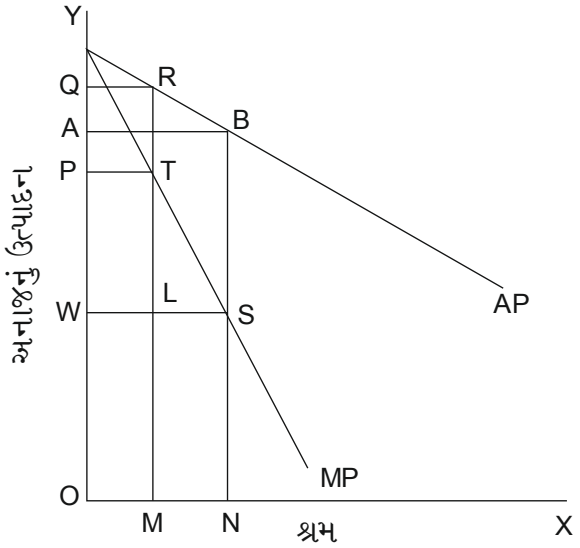

આકૃતિમાં OY રેખા ઉપર અનાજનું ઉત્પાદન તથા તેમાંથી ઉત્પાદન સાધનોને કરવામાં આવતી વહેંચણી દર્શાવેલ છે. OX રેખા ઉપર શ્રમનું પ્રમાણ બતાવેલું છે. AP રેખા શ્રમથી થતું સરેરાશ ઉત્પાદન અને MP રેખા સીમાંત ઉત્પાદન બતાવે છે.

જ્યારે શ્રમનું પ્રમાણ OM હોય ત્યારે અનાજનું કુલ ઉત્પાદન OQRM થાય છે. વેતનદર આપેલો હોય ત્યારે શ્રમિક તેની સીમાંત ઉત્પાદકતા જેટલું વેતન મેળવે

છે. આ વેતન OWLM થાય છે. જમીન માલિકને સરેરાશ ઉત્પાદન અને સીમાંત ઉત્પાદનના તફાવત જેટલું ભાડું મળે છે OQ - OP જ્યાં OQ સરેરાશ ઉત્પાદન ઓછા OP સીમાંત ઉત્પાદન આમ, જમીનને મળતું ભાડું PQRT થાય છે. બાકી વધતું પ્રમાણ WPTL નફો તરીકે મૂડીના માલિકને મળે છે.

જ્યારે આર્થિક વિકાસ થાય ત્યારે વેતન ભંડોળ વધે છે. વધતાં વેતન ભંડોળથી વસ્તીમાં પણ વધારો થાય છે. વસ્તી વધારો અનાજની માંગમાં વધારો કરે છે. આ ઉપરાંત કૃષિક્ષેત્રે ઘટતાં મળતરનો નિયમ લાગુ પડવાથી ભાડું વધતું જાય છે અને નફાનું પ્રમાણ સતત ઘટતું જાય છે. અંતે ભાડું એટલું વધી જાય છે કે તે નફાને દૂર કરે છે.

આકૃતિમાં આ સ્થિતિ શ્રમનું પ્રમાણ વધ્યા પછી ON થાય ત્યારે થતી અસરથી સમજાવી છે. શ્રમનું પ્રમાણ ON થાય ત્યારે કુલ ઉત્પાદન ONBA થાય છે. તેમાંથી OWSN વેતન ભંડોળ છે. અને WABS ભાડું છે. આમ, અહીં કોઈ જ નફો થતો નથી.

આમ, ઘટતા જતા નફાથી મૂડીસંચય અને મૂડીરોકાણ ઘટે છે. આ રીતે અર્થતંત્ર સ્થગિતતા તરફ થાય છે.

વિદ્યાર્થી મિત્રો, આ સિધ્ધાંત જમીન, શ્રમ અને મૂડી એ ત્રણ સાધનોના પારસ્પરિક આંતરવ્યવહારોને મહત્વ આપે છે. કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓનું માનવું છે કે રિકાર્ડોએ વિકાસને લગતો કોઈ સિધ્ધાંત નથી આપ્યો પરંતુ કુલ ઉત્પાદન થવાથી વિવિધ સાધનો વચ્ચે થતી ફાળવણી સમજાવી છે અને નફાનો હિસ્સો ઘટતો જતો હોવાનું વલણ ધરાવતો હોવાથી આગળ જતાં મૂડીસંચય અને આગળના તબક્કે મૂડીરોકાણ ઘટે છે. આમ, કહી શકાય કે રિકાર્ડો વિકાસની પ્રક્રિયામાં મૂડીરોકાણને મહત્વ આપે છે.

6.4.3 સિધ્ધાંતની આલોચના :-

(i) ડેવિડ રિકાર્ડોનો સિધ્ધાંત પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રની અવાસ્તવિક ધારણાઓ ઉપર આધારિત છે. જેમ કે પૂર્ણ હરીફાઈ, સ્થિર ટેકનોલોજી, સરકારના હસ્તક્ષેપનો અભાવ, મુક્ત આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર વગેરે. આ ધારણાઓ તેઓના સમયમાં પ્રસ્તુત હોઈ શકે છે પરંતુ આધુનિક સમયમાં તેવી સ્થિતિ હોતી નથી. અર્થતંત્ર સ્થિર નહીં પણ ગતિશીલ હોય છે. સરકારના પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ હસ્તક્ષેપ પણ હોય છે, જે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર ઉપર પણ કેટલાંક નિયંત્રણો મૂકી શકે છે. આમ, આધુનિક સમયને ધ્યાનમાં લેતાં આ સિધ્ધાંત વિકાસ વિશેની સમજૂતી યોગ્ય રીતે આપી શકે નહીં.

(ii) પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓના મત પ્રમાણે અર્થતંત્ર સ્થૈતિક હોય છે અને સમતુલા પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યારે આધુનિક અર્થશાસ્ત્રીઓના મતે અર્થતંત્ર હંમેશાં ગતિશીલ હોય છે, તે સ્થિર નહી હોતું વિકાસની પ્રક્રિયા અને પરિવર્તનો કોઈ એક બિંદુની આસપાસ નહીં પણ અર્થતંત્રમાં ગમે તે જગ્યાએ શરૂ થઈ શકે છે અને તે સતત નહીં પણ અસતત, અટકી - અટકીને થાય છે.

(iii) મૂડીસંચય અને મૂડીરોકાણમાં મધ્યમ વર્ગનાં ઘરેલૂ ક્ષેત્રની ઉપેક્ષા : રિકાર્ડો દ્વારા એવી ધારણા કરવામાં આવી છે કે મૂડીસંચય મૂડીપતિઓ દ્વારા કરવામાં આવે છે. મૂડીપતિઓ તેમને મળતા નફામાંથી કેટલોક ભાગ મૂડીરોકાણ કરે છે. જો કે આધુનિક સમયમાં મધ્યમ વર્ગ દ્વારા કરવામાં આવતી બચતોને અવગણી શકાય નહિ. મધ્યમ વર્ગ તેની નાની બચતોનું રોકાણ વિવિધ બેંકોમાં તેમજ કોર્પોરેટ પ્રકારની પેઢીઓમાં પણ કરે છે.

(iv) આ સિધ્ધાંતમાં ઉત્પાદન પધ્ધતિ અને ટેકનોલોજીકલ ફેરફારોને ઓછું મહત્વ અપાયું છે, જે યોગ્ય નથી.

(v) જે રીતે કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓ જણાવે છે કે રિકાર્ડોએ આર્થિક વિકાસનો નહિ પણ વહેંચણીનો સિધ્ધાંત આપેલો છે. આ બાબત સાચી જણાય છે કારણ કે રિકાર્ડો સમજાવે છે કે વિકાસ થવાથી શ્રમને ચૂકવવાનાં વેતનભંડોળમાં વધારો થવાથી શ્રમનાં માંગ અને પુરવઠો વધે છે, પણ વિકાસ કેવી રીતે થયો હોય છે તે સમજાવી શકતા નથી. જો કે આ રિકાર્ડોની કે તેના સિધ્ધાંતની ખામી ન કહી શકાય પરંતુ તેનુ અર્થઘટન કરનારની કહી શકાય. કારણ કે રિકાર્ડોએ તેનાં પુસ્તક "Principles of...." માં વિસ્તારથી સાધનો વચ્ચે થતી ફાળવણી સમજાવી છે, પરંતુ ક્યાંય આર્થિક વિકાસ સંબંધી પરિબળો કે ઘટનાચક્ર તરીકે ઉલ્લેખ નથી કર્યો.

6.5 એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતની તુલના :

રિકાર્ડો અને એડમ સ્મિથ બંને પ્રશિષ્ટ સમયનાં અનુસંધાનમાં તેમના સિધ્ધાંતો આપે છે. મુક્ત અર્થતંત્ર, પૂર્ણ હરીફાઈ અને રાજ્યના હસ્તક્ષેપનો અભાવ એવા એકસમાન પાયા ઉપર બંને સિધ્ધાંતોનો વિકાસ થયો છે. તેમ છતાં એડમ સ્મિથનો સિધ્ધાંત આધુનિક સ્થિતિથી વધારે નજીકનો લાગે છે કારણ કે એડમ સ્મિથ દ્વારા શ્રમ વિભાજનને મહત્વ અપાયું છે. શ્રમ વિભાજનથી ઉત્પાદનક્ષમતા વધે છે, સાધનોનો બગાડ અટકે છે અને તે રીતે બચત અને મૂડીસંચય થાય છે.

બીજી બાજુ, ડેવિડ રિકાર્ડો આર્થિક વિકાસનો સિધ્ધાંત આપવાને બદલે અર્થતંત્ર સ્થગિતતા તરફ કેવી રીતે જાય છે તે સમજાવે છે. તેમાં વસ્તી વધારો, જમીનની મર્યાદિત ઉત્પાદનક્ષમતા વગેરે સમજાવવામાં આવ્યાં છે.

ડેવિડ રિકાર્ડોનો સિધ્ધાંત પણ પ્રશિષ્ટ હોવાથી સરકારના હસ્તક્ષેપની ગેરહાજરી એ ધારણા છે, પરંતુ આગળ જતાં ડેવિડ રિકાર્ડો કરવેરાથી મૂડીસંચય થવાનું જણાવે છે. હવે વિદ્યાર્થી મિત્રો, તમે જાણો છો કે કરવેરા કોણ ઉઘરાવે ? - તો પછી સરકારનો હસ્તક્ષેપ નથી તેવી ધારણા અસંગત જણાય છે.

અર્થતંત્ર સ્થગિતતા તરફ જાય છે તેવું રિકાર્ડો સમજાવે છે પરંતુ તે અર્થતંત્રને સ્થગિતતા તરફ જતું રોકવા માટે શું કરી શકાય ? - તેની સ્પષ્ટતા નથી.

આમ, એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતની તુલના કરતાં કહી શકાય કે એડમ સ્મિથ આધુનિક અર્થતંત્ર સાથે પણ સુસંગત થાય તેવો આર્થિક વિકાસનો પ્રશિષ્ટ સિધ્ધાંત આપી શકયા છે, જ્યારે ડેવિડ રિકાર્ડોના સિદ્ધાંતને આર્થિક વિકાસનો સિધ્ધાંત ન કહેતાં ઉત્પાદન આવકની ઉત્પાદન સાધનો વચ્ચે થતી ફાળવણીનો સિધ્ધાંત કહેવો વધુ યોગ્ય ગણાશે.

6.6 સારાંશ :

- ⇨ પ્રશિષ્ટ સિધ્ધાંતો પૂર્ણ હરીફાઈ, મુક્ત અર્થતંત્ર અને સરકારના હસ્તક્ષેપની ગેરહાજરી એ ત્રણ મુખ્ય બાબતો પર આધારિત છે.
- ⇨ એડમ સ્મિથ તેના આર્થિક વિકાસ અંગેના સિધ્ધાંતમાં શ્રમવિભાજનને મહત્વ આપે છે.
- ⇨ ડેવિડ રિકાર્ડો તેના આર્થિક વિકાસના સિદ્ધાંતમાં મૂડીસંચયને મહત્વ આપે છે. મૂડીસંચય નફાનાં પ્રમાણ ઉપર આધાર રાખે છે જો વસ્તીવધારો થાય તો વેતન ભંડોળ મોટું થતાં નફાનો હિસ્સો ઘટે છે. તેથી જો અનાજનું ઉત્પાદન સ્થિર હોય તો મૂડી માલિકોને મળતો નફાનો હિસ્સો ઘટે છે. આમ, વસ્તીવધારાથી નફો અને તેથી મૂડીસંચય ઘટે છે. વસ્તીવધારો અર્થતંત્ર ને સ્થગિતતા તરફ લઈ જાય છે.
- ⇨ રિકાર્ડો નફાનાં પ્રમાણ ઉપરાંત કરવેરા અને મુક્ત આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારને પણ મૂડીસંચયના સ્રોત માને છે.
- ⇨ ડેવિડ રિકાર્ડો બચત વધારવા માટે ઉપભોગ ખર્ચ ઘટાડવાનું સૂચન કરે છે.
- ⇨ કેટલાક અર્થશાસ્ત્રીઓના મતે ડેવિડ રિકાર્ડોએ આર્થિક વિકાસનો સિધ્ધાંત નથી આપ્યો પરંતુ અવ્યવસ્થિત રીતે કેટલાક વિચારો રજૂ કર્યા છે. રિકાર્ડોનો સિધ્ધાંત મૂળભૂત રીતે વહેંચણીનો સિધ્ધાંત છે.

6.7 ચાવીરૂપ શબ્દો :

(i) પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્ર : 18મી અને 19મી સદીમાં ખાસ કરીને બ્રિટનમાં જે આર્થિક વિચારધારા વિકાસ પામી તેને પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્ર કહેવાય છે. એડમ સ્મિથ, જે.બી.સે, ડેવિડ રિકાર્ડો, માલ્થસ જે.એસ. મિલ વગેરે પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓ કહેવાય છે. પાશ્ચાત્ય મૂડીવાદની શરૂઆત પછી તરત જ પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીય વિચારધારાનો વિકાસ થયો હતો. આ વિચારધારાએ અર્થતંત્રને રાજાશાહી સંચાલનમાંથી બહાર આવવાની મદદ કરી હતી તથા સરકારી સત્તાની ગેરહાજરીમાં માંગ અને પુરવઠાના અદૃશ્ય હાથો કેવી રીતે સમસ્ત અર્થતંત્રનું સંચાલન કરે છે તે સમજાવે છે.

(ii) શ્રમ વિભાજન : કોઈ એક કામનું નાની - નાની અનેક ક્રિયાઓમાં વિભાજન કરવું તેને શ્રમવિભાજન કહેવામાં આવે છે જેમાં તે દરેક નાની ક્રિયાઓ જુદાજુદા શ્રમિકો કે શ્રમિકોના સમૂહ દ્વારા કરવામાં આવે છે. મોટા પાયા પર થતાં ઉત્પાદનમાં શ્રમવિભાજન પધ્ધતિનો ખાસ ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

(iii) અદૃશ્ય હાથ : માંગ અને પુરવઠાનાં પરિબળોને અર્થતંત્રના અદૃશ્ય હાથ ગણવામાં આવે છે. કારણ કે માંગ અને પુરવઠો બજારનું સંચાલન કરે છે અને બજારને નિયંત્રણમાં રાખે છે. કઈ વસ્તુનું ઉત્પાદન કરવું ? વસ્તુની કિંમત કેટલી રાખવી ? કોના માટે ઉત્પાદન કરવું ? જેવા પ્રશ્નો જે અર્થશાસ્ત્રના મૂળભૂત પ્રશ્નો કહેવાય છે, ખાનગી ક્ષેત્ર તે અંગેના નિર્ણયો માંગ અને પુરવઠાનાં વલણો જોઈને કરે છે.

(iv) બજારનું કદ : બજારમાં કુલ માંગનાં પ્રમાણને બજારનું કદ કહેવામાં આવે છે. જો કુલ માંગ વધુ તો બજારનું કદ મોટું અને જો કુલ માંગ ઓછી તો બજાર નાનું કહેવાય છે. જ્યારે બજારનાં કદની વાત કરીએ ત્યારે તેમાં કોઈ એક વસ્તુ નહીં પણ બધી જ વસ્તુઓ

અને સેવાઓ સમાવિષ્ટ હોય છે.

6.8 તમારી પ્રગતિ ચકાસો :

(ક) નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારથી જવાબ લખો.

1) આર્થિક વિકાસનો એડમ સ્મિથ દ્વારા આપવામાં આવેલો સિધ્ધાંત ટીકાત્મક રીતે સમજાવો.

2) આર્થિક વિકાસનો ડેવિડ રિકાર્ડોએ આપેલો સિધ્ધાંત મર્યાદાઓ સાથે સમજાવો.

3) આર્થિક વિકાસના એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતની સરખામણી કરો અને બંનેમાંથી ક્યો સિધ્ધાંત સાચો ઠરે છે તે તમામ શબ્દોમાં વર્ણવો.

4) આર્થિક વિકાસ બાબતે ક્યા ક્યા પ્રશિષ્ટ અર્થ શાસ્ત્રીઓએ સિધ્ધાંત આપેલા છે ? પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓમાં એડમ સ્મિથ અને ડેવિડ રિકાર્ડોના સિધ્ધાંતો સમજાવો.

(ખ) ટૂંકનોંધ લખો.

1) પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રની ધારણાઓ

2) એડમ સ્મિથના વિકાસ અંગેના સિધ્ધાંતની રૂપરેખા

3) ડેવિડ રિકાર્ડોના આર્થિક વિકાસના સિધ્ધાંતની આધારરૂપ બાબતો.

4) આર્થિક વિકાસ અંગેના પ્રશિષ્ટ સિધ્ધાંતોની ટીકા.

(ગ) હેતુલક્ષી પ્રશ્નો :

નીચે આપેલા પ્રશ્નો માટે યોગ્ય વિકલ્પની પસંદગી કરો.

(1) Principles of Politicul Economy and Tuxatio પુસ્તક કોણે લખ્યું છે ?

(A) એડમ સ્મિથ (B) ડેવિડ રિકાર્ડો

(C) માલ્થસ (D) જે.બી.સે.

(2) An Inquiry into the nature and Causes of Wealth of Nations પુસ્તકના લેખક કોણ છે ?

(A) એડમ સ્મિથ (B) ડેવિડ રિકાર્ડો

(C) માલ્થસ (D) કેઈન્સ

(3) પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓના મતે અર્થતંત્ર કેવું હોય છે ?

(A) સ્થિર (B) ગતિશીલ

(C) અનિશ્ચિત (D) અલ્પવિકસિત

(4) પ્રશિષ્ટ અર્થશાસ્ત્રીઓના સિધ્ધાંત અનુસાર મૂડી રોકાણ માટે મૂડીસંચય કોણ કરે છે ?

(A) જમીન માલિકો (B) શ્રામિકો

(C) મૂડીપતિઓ (D) આપેલા બધા જ

(5) એડમ સ્મિથનું પુસ્તક અને ઈન્કવાયરી ઈનટુ ધ નેચર એન્ડ કોઝીસ ઓફ વેલ્થ ઓફ નેશન્સ ક્યારે પ્રકાશિત થયું હતું ?

(A) 1976 (B) 1876

(C) 1776 (D) 1719

(6) ડેવિડ રિકાર્ડોએ તેનું પુસ્તક પ્રિન્સિપલ્સ ઓફ પોલીટિકલ ઈકોનોમિ એન્ડ ટેકક્ષેશન ક્યાં વર્ષમાં લખ્યું હતું ?

(A) 1917 (B) 1976

(C) 1817 (D) 1876

(7) રિકાર્ડોના સિધ્ધાંત પ્રમાણે અર્થતંત્રમાં મૂડીસંચય શાના ઉપર આધાર રાખે છે ?

(A) કરવેરા (B) નફો

(C) મુક્ત આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર (D) આપેલા બધા જ

(8) બચત અને મૂડીસંચય વધારવા માટે રિકાર્ડો શું ઘટાડવાનું કહે છે ?

(A) વેપાર (B) ખર્ચ

(C) ભાડું (D) એક પણ નહીં.

◆ **તમારી પ્રગતિ ચકાસો (ગ) ના જવાબ.**

(i) ડેવિડ રિકાર્ડો (ii) એડમ સ્મિથ

(iii) સ્થિર (iv) મૂડી પતિઓ

(v) 1776 (vi) 1817

(vii) આપેલા બધા જ (viii) ખર્ચ

◆ ઉપયોગી સંદર્ભ વાચન :

1. Misra, S.K., Puri V.K., "Economics of Development and Planning (Theovy and Pructice)", Himulaya Publishing House, 12fth Edition, 2006.
2. Thirlwal, A.P., "Gronth and Development" Macmkillan, London, 6th Edition, 1999.
3. આર્થિક વિકાસ, MAEC-105, ઉત્તરાખંડ મુકત વિશ્વ વિદ્યાલય, www.uou.ac.in, E-books, SLM, Post graduate Programmes.
4. Smith Adam, "An Inquiry Lnto the Nature and Causes of Wealth of Nations", 3rd edition, books google. co.in
5. Ricardo, David, "On the Principles of Political Economy and Taxation" 3rd edition, (www.google.co.in) John Murray, Albe marle - Street, London, 1821.

⊙ ⊙ ⊙